

Kossuth Lajos azt üzente...

(Kossuth Lajos és az 1848/49-es szabadságharc emléke
a szlovákiai magyar szájhagyományban)

Összeállította, a bevezető tanulmányt írta

Liszka József

Illusztrálta

Csanda Máté

a pozsonyi Duna utcai

Magyar Tannyelvű Gimnázium tanulója

Tartalom

Nép és emlékezet (Miként élnek a negyvennyolcas események és Kossuth alakja a mai szlovákiai magyarok szájhagyományában?)	5
1. Kossuth Lajos alakja a népdalokban	10
2. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a mondákban	13
3. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a népi díszítőművészetben	16
4. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a szlovák néphagyományban	19
Népdalok és mondák	23
Felhasznált irodalom	49
Magyar–szlovák helynévjegyzék	54

A kötet megjelenését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Budapest)
támogatta.

© Liszka József, 2002
Illustrations © Csanda Máté, 2002
ISBN 80-8062-135-7

NÉP ÉS EMLÉKEZET

Miként élnek a negyvennyolcas események és Kossuth alakja a mai szlovákiai magyarok szájhagyományában?

„Kossuth Lajos alakja több volt, mint mondahős, népdalaink, népművészetünk ihletője. Személye mind a magyarság, mind a közös hazában élő más népek többsége számára jelképpé vált: a szabadság jelképévé. Történelemkönyvek, szónoklatok nélkül is egyike lett azon tudatformáló erőknek, amelyek egy évszázadon át a társadalom széles rétegeinek nemzeti identitását meghatározták nemcsak a határainkon belül, hanem mindeütt, ahol magyarok élnek.”

(Ujváry Zoltán)

A magyar történelem nagy alakjai között Kossuth Lajost megkülönböztetetten előkelő hely illeti meg a magyar nép szájhagyományában. Az ezernyolcszáz-negyvennyolc-negyvenkilences szabadságharc vezéralakja természetesen elválaszthatatlan maguktól a forradalmi eseményektől, a függetlenségi harctól. Elsősorban népdalokban és hosszabb-rövidebb mondákban, visszaemlékezésekben őrződtek meg és hagyományozódtak

ezek az események. A magyar folklórkutatás is korán felfigyelt ezekre az alkotásokra. A *Magyar Hírlap* hasábjain már 1850. augusztus 31-én megjelent egy felhívás, amely negyvennyolcas nóták gyűjtésére szólít fel:

„Gyűjtsük a népdalokat! A forradalom vihara pusztítva vonult el határainkon. A merre nézünk, a meddig látunk: előttünk és mögöttünk tarmezők kopárlanak.

De van föld, melybe a mult két év új magokat is hintett; van föld, mely új virágokat is termett.

E föld a népköltészet mezeje.

Szedjük föl ennek virágait, mielőtt a feledés árnyékában végkép elhervadnának; kössünk belőlük koszorút, s tegyük le az emlékezet oltárára.

Búját és örömét, érzelmeit és gondolatait dalban önti ki a nép. S hogy a forradalom alatt öröm és bú, gondolatok és érzelmek rendkívüliek valának a népben; – tehát az idők színébe öltözött dalaik is, szokatlan jelenet a népköltészet világában: nem szükséges mondanom.

Gyűjtsük össze e dalokat; e gyűjtemény nevezetes mellékdarabja leend korunk históriájának.

A népdalok – a nép életének mutatótáblája. S ezért a státuszférfirra nézve úgy, mint a nagyközönség előtt, egyaránt értékesek.

Szabad tán előre is remélnem, hogy a nemzet, mely a Kisfaludy-társaság által kiadott ilynemű köteteket, nemzeti kincs gyanánt s oly szíves részvétellel fogadta, a mi fáradságunkat sem méltánylandja kevésbé.

Tisztelettel kérem föl azért mindazon hazafiakat, kiket ez ügy érdekel, kik e czélra közmunkálni, méltó fátradságnak tartják, legyenek szivesek alólírtnak segédkezet nyújtani, a forradalom alatt különböző vidékeken közajkon forgott népdalok (ide értve a tábori- és csata-dalokat is) összegyűjtésében.

A küldemények keresztkötés alatt 'Apafi' fölirattal, Gyulára czimezendők.

A t. gyűjtők neveit köszönettel adandom át a közönség tudomásának.

Meg kell jegyeznem, hogy én e gyűjtéssel már eddigelő is foglalkoztam, s e dalokban semmi olyast, miben a mostani felsőbb-ség megbotránykozhatnék, nem találtam: azért nem tarthatni tőle, hogy munkálkodásunk elé, ez oldalról akadály gördíttessék. Tehát – csak

Gyűjtsük a népdalokat!

Apafi”

(Magyar Hírlap 1850, 1079)

Úgy látszik, a felhívás megfogalmazója tévedett, hiszen rövid időn belül újabb közlemény jelent meg ugyanabban a lapban, amelyben a korábbi felhívás szerzője figyelmeztetett: mivel a „forradalmi népdalok összegyűjtése iránti szándékom a magas kormány által rosszaltatott”, ne küldjenek további gyűjtéseket a korábban megadott gyulai címre, „mivel ha ezentúl is érkez-nének hozzám ily nemű küldemények: én azokat a törvényes fel-sőbb-ség kezeihez lennék kénytelen átszolgáltatni” (Magyar Hírlap 1850. szeptember 28., 1203). Nem tudjuk, érkeztek-e ezt megőelőzően gyűjtések, s ha igen, akkor hol vannak; annyit

mindenesetre bizonyítani látszik ez a felhívás, hogy – amint arra Voigt Vilmos is felhívja a figyelmet – már ekkor is volt (lett volna) mit gyűjteni, sőt bizonyos gyűjtések meg is kezdődhettek. A Bach-korszakban lényegében csak a bécsi udvar által nem ellenőrizhető külföldön jelenhettek meg negyvennyolcas témájú népi vagy népies dalok, balladák. És meg is jelentek! Kertbeny Károly (eredeti nevén Karl Maria Benkert) 1851-ben Darmstadtban megjelent *Ausgewählte ungarische Volkslieder* c. gyűjteményének előszavában írja, hogy összeállított egy kétezer magyar népdalt tartalmazó német nyelvű gyűjteményt is. Ez azonban – tudomásom szerint – soha nem jelent meg. Mivel egyelőre a kézirat sem bukkant föl, csak sejteni lehet, hogy milyen jellegű népdalokat sorolt bele az összeállító (nyilván népies dalokat is a szigorú értelemben vett népdalok mellett). Megjelent viszont szintén 1851-ben Lipszében a *Hangok a múltból* c. magyar nyelvű gyűjteménye, amelyben többek között Arany János népies *Magyar nemzetőr dala* is szerepel, illetve egy, Batthyányról szóló ballada (Kertbeny 1851, 185–186; 283–285). Idehaza is jelentek meg ugyan különféle népdalgyűjtemények, bennük a szabadságharchoz kapcsolódó dalok is, ám – ahogy arra Dégh Linda rámutatott – ezeket a gyűjtők-kiadók kénytelenek voltak meghamisítani. Így került Világos helyére Mohács, Kossuth Lajost pedig ezért helyettesítették Ferenc Józseffel (Dégh 1952, 18). A Kiegyezés után Aggod Bertalan Zsilinszky Mihály kötetről (Zsilinszky 1868) írott recenziójában „egy nagyon kívánatos gyűjtemény szükségéről” beszél, „mely a politikai népkölteményeket felkarolná a lehetőség szerint összesen, vidékenkinti gyűjtés által” (*Magyar Ujság* 1868.

2.15., 150). 1947-ben aztán országos hatáskörű gyűjtés indul, amelynek eredményeként számtalan tanulmány, kötet látott napvilágot. Az ekkori gyűjtés és a korábbiak közti lényeges különbség az, hogy míg korábban értelemszerűen **1848-ból** származó szövegeket kerestek a gyűjtők, ekkorra már „csak” **1848-ról** szólóakat találhattak a szájhagyományban. A sajátos népi történelemszemlélet folytán azonban még ekkor is lejegyezhettek a gyűjtők olyan elbeszéléseket, amelyeknek előadói saját megélt élményként mondták el a történetet (egy nyolcvanesztendő adatközlő például arról beszélt – 1947-ben! –, hogy saját füle hallatára mit mondott Kossuth egyik beszédében 1848-ban). S végezetül 1996–97-ben újabb gyűjtési akcióra került sor, immár a mai Magyarország határain kívül is. Ennek a gyűjtésnek legfontosabb, legszebb darabjai ugyancsak könyvekben, tanulmányokban férhetők hozzá a szélesebb közönség számára.

A mai szlovákiai magyar tájegységek folklórájában a negyvennyolcas szabadságharcnak és vezéregyéniségének viszonylag gazdag hagyományát tarthatjuk nyilván. Kossuth jelen volt/van a népdalokban éppúgy, mint a hosszabb-rövidebb prózai népköltészeti alkotásokban (történeti mondákban, anekdotákban stb.) is. Ezenkívül a népi díszítőművészet közkedvelt témái közé is tartozik az ún. Kossuth-címer, illetve – kisebb mértékben – Kossuth Lajos személye. A továbbiakban tekintsük át, miként van jelen a szabadságharc és Kossuth Lajos alakja népdalainkban, a mondákban, továbbá a népi díszítőművészet egyes alkotásain.

1. KOSSUTH LAJOS ALAKJA A NÉPDALOKBAN

Kétségtelenül a legközismertebb és legelterjedtebb az ún. Kossuth-nóta, amelynek keletkezési körülményeiről és idejéről megoszlik a kutatók véleménye. Az vitathatatlanak látszik, hogy korábbi (talán kuruc kori) toborzónóta-előzményre vezethető vissza, bár olyan vélemény is akad, hogy szerzője az az Egressy Béni lett volna, aki többek között a híres Klapka-indulót is szerzte. Van, aki szerint Cegléden keletkezett, Kossuth nevezetes toborzóbeszédének hatására, mások viszont Esztergomba, illetve Selmechányára teszik a dal keletkezési helyét. Zsilinszky Mihály a gyűjteményében egy „*Bars vidékéről*” származó, 1848-ra datált változatot közöl (Zsilinszky 1868, 67). Mindenesetre rengeteg variánsban dalolták, s valószínűleg nem tévedek, ha azt mondom, hogy ez a legtöbbször által ismert Kossuth-dal változat (gyűjteményünkben is bemutatjuk egyik, Ájban lejegyzett változatát). Tipary László szíves levélbeli közléséből tudom, hogy a Kossuth-nótának közszájon foroghattak átfogalmazott, tréfás alakváltozatai is. Nagybátyjától hallotta a következő esetet, aki az első világháború idején, fiatal legényként, Tergenyén élt. A faluban a házak előtt körte- és almafák voltak. A falubeli legények előszeretettel lopták meg egy özvegyasszony, *Bukó szüle* gyümölcsét, miközben az ablaka alatt még a Kossuth-nóta dallamára kötött szöveggel is bosszantották:

*Bukó szüle azt izente,
Elfogyott az arpás-körte.
Ha még egyszer azt izeni,
Mind el fogjuk neki vinni.
– Éljen Bukó szüle!...*

A Kossuth-nótán kívül még több mint félezer olyan népdal-változatot tartanak nyilván a szakemberek, amelyeknek szövege valamilyen módon Kossuth Lajoshoz kapcsolódik. Mutatóba álljon itt néhány példa:

*Kossuth Lajos: édesapám,
Felesége: édesanyám;
Én vagyok az igaz fia:
Magyarország katonája.*

*Kossuth Lajos udvarába’
Eltörött a lovam lába.
Gyerünk, pajtás, gyógyítsuk meg!
Itt a muszka, szalasszuk meg!*

*Kossuth Lajos udvarába’ van egy rezgő nyárfa,
Földre hajlik annak minden ága.
Ágyúgolyó töredezi le az ágát,
De sok szóke, barna kislány várja haza a babáját.*

*Kossuth Lajos kiadta a parancsot:
Minden legény tegyen pörge kalapot,
Kalap mellé háromszínű virágot, virágot!
Hadd tudjuk meg: vége a csúf világnak.*

*Kossuth Lajos ha felül a fekete lovára,
Elvágta a tüzelőállásba.
A két szeme játszadozik örömeiben,
Úgy nézi a magyar huszárt széles jókedvében.*

Ezek általában Kossuthot dicsőítik, ám akad olyan is, amely már-már balladai átkot szórva, Görgeyt marasztalja el. Aggod Bertalan, fentebb már idézett, 1868-as könyvismertetésében közül egy ilyen szöveget:

*Híres Komárom be van véve,
Klapka generális el van küldve,
Nem viszi a magyar a csatát!
Büszkén kiáltja Jelessich generál.*

*Klapka Komáromot feladta,
Klapka feladta, Klapka feladta;
Görgei eladta, Görgei eladta,
Egy-két aranyért a magyart eladta.*

*Átkozott legyen az a föld is,
A hová a testét teszik,
Mikor teszik be koporsóba,
Gyulladjon meg a koporsója.*

*Vér piroslik kardja élén,
Bátran kiáll a harcz mezején,
Bátran kiáll a harczmezőre,
Büszkén kiáltja: magyarok előre!*

Kossuth alakja megjelent a korabeli ponyvanyomtatványokon: képből és szövegből egyaránt. Bucsánszky Alajos nyomdájából például 1848-ban került az a ponyvanyomtatvány, amelynek címdalán az alábbi versike volt olvasható:

Megmentvén Pozsonyban a roppant igától
A szegény jobbágyot a terhes robottól;
Elmentek a lábát csókolni hozzája,
Nem hagyta! mindnyájok kezér szoritotta.

(Putnoki 1848)

2. AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A MONDÁKBAN

Itt előzetesen egy terminológiai, szóhasználati kérdést kell felvetni, tisztázni, hiszen a történeti népmondák és a népköltészet viszonya több mint problematikus. Arról van szó, hogy a

különféle mondagyűjteményekbe az összeállítók nemcsak a szó szoros értelmében vett mondákat sorolják be, hanem az olyan történeti tényközléseket is, amelyeknek semmi közük a viszonylag zárt szerkezetű és felépítésű mondákhoz (pl. egy Aggteleken lejegyzett szöveg így hangzik: „*Kossuth is járt erre átmenőben*”). Ezek a történeti tudatot, a nép történeti ismereteit fémjelzik ugyan (és éppen ezért fel is kell őket gyűjteni), de **ezek nem mondák.**

A Kossuth Lajosról, illetve a szabadságharc eseményeiről szóló népmondák, összehasonlítva egyéb történeti mondáinkkal, jóval kevesebb csodás elemet tartalmaznak, külföldi párhuzamaik is jelentéktelenebbek. Mindez azzal magyarázható, hogy viszonylag újak, tehát nem volt idejük kellőképpen kikristályozódni. Sokszor szinte első kézből, amolyan visszamemlékezésként kapjuk a történetet. Mindamellet előfordul, hogy Kossuth alakját feleserélik Mátyás király alakjával és Kossuth bünteti meg az ingyen dolgoztató bírót vagy kapáltatja meg a dölyfös urakat. Ehhez azonban egy kis kitérőt kell tennünk és röviden utalni a népi-paraszti történelemszemlélet jellegére.

A népi-paraszti történelemszemlélet jelentős mértékben eltér a hivatalos, tudós kutatók által konstruált történelmi képtől. Feltehetjük azt a kérdést is, hogy van-e egyáltalán a „nép”-nek történeti érdeklődése, történelemszemlélete? Hát, erről megoszlik a kutatók véleménye. Magam afelé hajlok, hogy a tradicionális parasztságot is érdekelte a maga múltja, ám ez a múlt az adott települést (és legfeljebb annak szűkebb környékét érintette). Az országos, nemzeti eseményeket is hagyományosan a

szűkebb szülőföldjéhez kötötte (jó példái ennek a Dél-Szlovákiában lejegyzett Kossuth-mondák). Ugyancsak sajátos a parasztság (és általában az írásbeliséggel nem rendelkező népek) időszemlélete. Erről tanulságos sorokat írt Thomas Mann a *József és testvérei* c. hatalmas munkájának Jákob történeteiről szóló kötetének bevezetőjében:

„...egészeben az idő... állandóbb jellegű volt, mint a miénk; József életformája, gondolkodásmódja és szokásai sokkal kevésbé különböztek az ősökétől, mint a mieink a keresztes vitézekétől; az emlékezés, mely szájhagyomány útján szállt nemzedékről nemzedékre, közvetlenebb és bizalmas-akadálytalanabb volt, az idő egységesebb és ezért kurtább átnézetű; röviden, az ifjú Józseftől nem lehetett zokon venni, ha az időt álmodozón összevonta...”

(Mann 1975, 1:13)

Ez a jelenség, mármint az „*idő álmodozó összevonása*” jellegzetes sajátja a népmondáknak is. A műfaj ismerői számára nincs abban semmi meglepő, ha egy történeti népmondában Mátyás király Rákóczi-val parolázik vagy épen Kossuthot hívja fel telefonon. Az is rendkívül gyakori, hogy azonos mondai motívumok más-más személyhez, hőshöz kapcsolódnak (ezt a jelenséget kontaminálódásnak mondja a szakkutatás). Mivel általában a nép valós történeti emlékezete nagyjából három generációra nyúlik vissza, ebből szinte szükségszerűen következik, hogy a régebbi eseményeket mindig újabb és újabb személyiségekhez, azok egy-egy csoportjához köti. Ily módon cserélőd-

hetnek ki a szereplői egy-egy történetnek a tatárról törökre, a kurucokról a negyvennyolcas eseményekre, esetleg olvadhatnak be első világháborús élményelbeszélésekbe.

Összegezve az eddig elmondottakat, a negyvennyolcas prózai szájhagyományt legalább két nagyobb csoportba sorolhatjuk. Elsősorban – stiláris megoldásaiktól, terjedelmüktől függetlenül – népünk sajátos történelemszemléletének tanúbizonyságai ezek. Ha az eddigi publikációs gyakorlatot figyelembe vesszük (ahová, amint említettem, minden vonatkozó közlést besoroltak), akkor ezek a tágabb értelemben vett „történeti mondák”. Másodsorban a megformált, valóban népköltészeti alkotásként kezelhető, valamilyen történet köré vont szövegekről van szó. Ezek a valódi történeti mondák. A kutatónak, gyűjtőnek természetesen mindkét típust le kell jegyeznie, az anyag közlésénél viszont már nem ártana differenciálni.

3. AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A NÉPI DÍSZÍTŐMŰVÉSZETBEN

A bukott forradalom és szabadságharc után a nemzeti ellenállás egyik eszköze a pásztorművészetben jelentkező nemzeti szimbólumok (Kossuth-címer, huszár- és betyarábrázolás, ritkábban magának Kossuth Lajosnak a személye stb.) lettek. A kérdéskörrel először Vajkai Aurél foglalkozott behatóbban, aki a második világháború utáni 1848-as hagyományok gyűjtésének eredményeit értékelte munkájában. Megállapítja, hogy míg a magyar népművészet 1848 előttre datálható darabjain a geo-

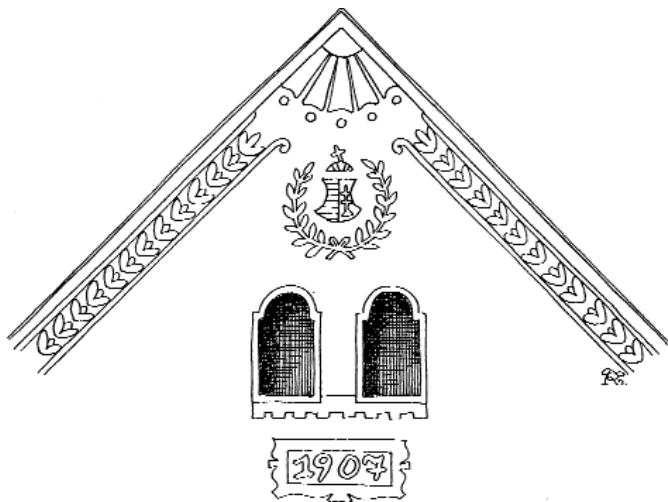
metrikus, illetve növényi ornamentumok dominálnak, a viszonylag ritka emberalak-ábrázolás sohasem epikus jellegű, addig a forradalom és szabadságharc időszakát követően megsza-
porodnak az emberalakok, gyakran epikus megfogalmazásban (csatajelenet például), a plasztikus Kossuth-portrék, a Kossuth-címer, illetve az 1848 mint évszám is a forradalomra utaló üzenetet hordoz. Később Selmeczi Kovács Attila a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményében található nemzeti szimbólumokkal foglalkozva tért ki a Kossuth-ábrázolásokra. Ezekkel kapcsolatban a következőket írja:

*„Az 1848/49-es szabadságharc hősei közül Kossuth Lajos volt a legnépszerűbb. Személyisége nemcsak a népköltészetre, hanem a népművészetre is hatást gyakorolt. A korabeli nyomatok, Kossuth-portrék csaknem minden házban megtalálhatóak voltak, hasonlóan a ponyvanyomtatványokhoz. A művészkedő parasztok, pásztorok számára mindezek alkalmas mintául szolgáltak. Nevének, alakjának megörökítése a használati és dísz-
tárgyakon a szabadságharc emlékét idézte, illetve őrizte, aminek olykor szimbolikus évszámmal is nyomatékot adtak.”*

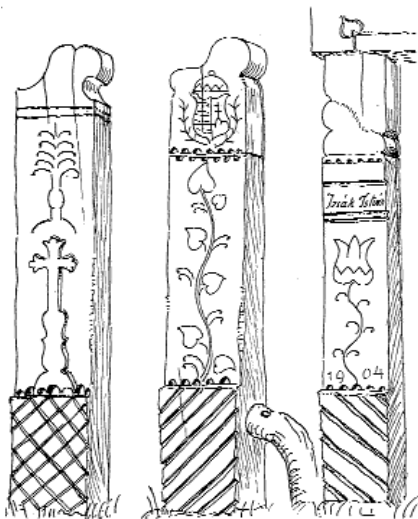
(Selmeczi Kovács 2001, 29)

Mint mondtam, Selmeczi Kovács Attila mindössze a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményét dolgozta föl, elemezte ebből a szempontból. Arról, hogy mi található például a dél-szlovákiai múzeumok gyűjteményeiben, mind ez ideig inkább csak sejtéseink lehetnek. Amikor 1994-ben a komáromi Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztályán a *„Dél-szlovákiai tájak fafaragó művészete”* c. kiállítást készítettem elő,

részben módomban állott áttekinteni a térség múzeumainak gyűjteményeit. Az akkori válogatás szempontjai egészen mások voltak ugyan, de emlékszem rá, hogy jó néhány címeres mángorló, guzsalytalp akad ezekben a gyűjteményekben is. S amennyiben a címeres ábrázolásokat – több-kevesebb joggal – mostani témánkhoz kötjük, akkor meg kell említeni azokat a faragott kapufélfákat, illetve vakolatdíszes házoromzatokat, amelyeket a húszas-harmincas években Thain János és Tichy Kálán örökített meg a Kisalföldön és Gömörben. Ezeken szintén szép számban jelentkeznek a címeres motívumok.

*Koronás címer egy 1907-ben épült szilicei lakóház homlokzatán
(Tichy Kálmán rajza)*

*Koronás címer egy 20. század eleji kürti kapuoszlopon
(Thain János rajza)*

4. AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A SZLOVÁK NÉPHAGYOMÁNYBAN

Köztudomású, hogy az 1848/49-es forradalom és szabadságharc korabeli visszhangja a szlovák nép körében sem volt egyértelmű, s megítéltsége a magyar és szlovák szakmai közvéleményben sem egyezik. A korabeli események megítélése terén számos pontban eltér a történészek nézete, s ennek nyomán a

szlovák közvéleményé is. Arra itt sem mód, sem szükség nincs, hogy ezeket a különbözőségeket elemezzük, netán közelíteni próbáljuk.

Arató Endre egy Rozsnyón elhangzott előadásában számos példáját hozza annak bizonyására, hogy a forradalom és szabadságharc eszméi, valamint Kossuth személye a szlovákok körében is népszerű volt. Például 1849 tavaszán Trencsénben „*Éljen Kossuth!*” kiáltással hiúsította meg a szlovák lakosság az ellenforradalmi szervezkedést. Egy detvai szlovák paraszt pedig a közeledő magyar honvédség hírére állítólag a következőket mondta: „*Hála Istennek, így a mi nagyságos urunkat nemsokára felakasztjuk...*” Már 1848 őszéről ismeretes a Kossuth-nóta szlovák nyelvű változata is:

*Lajoš Kossuth odkazuje,
Regimentov mi chybuje.
Jestli odkáže ešte raz,
Ísť musí jedonkaždý z nás!
Nech žije vlast!*

(Arató 1971, 622)

A cseh és morva nép körében is népszerű volt Kossuth alakja. Ezt Ortutay Gyula egy, az 1950-es évek első felében megvalósított gyűjtőútja során is rögzíteni tudta:

„...a morva gyűjtőútnak egy feledhetetlenül szép délelőttjén az egyik kis hegyi faluban (Javorník u Velke nad Velickou) a 72 éves Martin Kudelka bácsi rázendített egy búsongó énekre,

amely elpanaszolja, hogy addig volt boldog a magyar nép, amíg Kossuth Lajos Budán élt, de ahogy el kellett hagynia hazáját, azóta egész Magyarország szomorú és sír. Bezzeg az urak vigadnak most, folytatja az ének, csak a szegény népé a fájdalom. Ezzel rokon, Kossuthról szóló több strófás énekekre zendített a már említett morva énekkar, s a tanulságos az volt, hogy a bennünket sűrű körbe fogó hallgatóság mind ismerte ezt a dalt, népszerű volt közöttük.“

(Ortutay 1966, 268)

Arató Endre már idézett előadásában számos levéltári forrásra, korabeli hírlapi cikkekre hivatkozva erősíti meg a fentieket. Idéz egy cseh nyelvű forradalmi dalt is, amely éppen az „*Éljen Kossuth!*” refrénnel végződik:

*Hej, Češi, Srbové, Slováci!
Na Maďara pohlédněte,
jak v ukrutném boji krváci,
a příklad si z něj vezměte:
S Maďary rychle spojte se,
Éljen Košut!*

*[Hej, csehek, szerbek, szlovákok,
A magyarra tekintetek!
Milyen véres harcokban áll ott,
Most példát róla vegyetek.
Fel, egyesüljünk a magyarral!
Éljen Kossuth!]*

(Arató 1971, 623)

Végezetül engedtessek meg egy személyes elmény elmondása. Az 1980-as években a néhai Václav Frolec, neves brünni néprajzkutató, nemzetközi konferenciákon, főleg ha magyar résztvevője is volt a társaságnak, az esti poharazgatások során

szép, öblös hangján mindig előadott egy morva Kossuth-nótát. Kossuth Lajos alakja így él népeink körében egészen napjainkig...

Az efféle összegzés, áttekintés azonban arra is jó, hogy a hiányosságokra ráirányítsa a figyelmet. A kötet összeállítója munkája során azzal a ténnyel találta szembe magát, hogy amíg például Klapka György és Komárom viszonylag gyakori szereplői a magyar nyelvterület különböző pontjain rögzített mondanak, addig Komáromban és környékén egyetlen ilyen történetet sem jegyeztek föl a gyűjtők. Ugyanígy hiányzik a nagysallói vagy a peredi csata helyszínén és környékén följegyzett szájhagyomány. Lehet, hogy már késő, de azért még mindig meg lehetne próbálni: miként él a negyvennyolcas idők, s azon belül Kossuth Lajos alakja a szabadságharc ezen jeles helyszínein és környékén?

NÉPDALOK ÉS MONDÁK

1.

Kossuth Lajos azt üzenté,
Elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a haza!

Kossuth Lajos írógyiák,
Nem kell neki gyertyavilág.
Megírja ő a levelet
A ragyogós csillag mellett.
Éljen a magyar szabadság,
Éljen a haza!

(Áj: Vargyas 2000, 585)

2.

Kossuth volt az indítója,
Magyar hazánk megváltója;
Nemes urat nem ismerünk,
Mert mi polgártársak lettünk.
Éljen a nemzet!

Udvarunkban van a zászló,
Magyar hazánk szomorító,
Fenyőfából van a nyele,
Rajta van a Kossuth neve.
Éljen a nemzet!

Kossuth Lajos azt akarja:
Minden házból egy katona.
Négy esztendő nem a világ,
Nem hagyom a magyar hazát!
Éljen a nemzet!

(A cseleji Kolosi család levéltárából közli: Dégh 1952, 56)

3.

Ezernyolcszáznegyvennyolcadik évbe'
letekintett az Úristen a földre.
Körülnézte széles e nagy világot:
Hogy harcolnak szegény magyar huszárok.

Kis pej lovam patkószege de fényes,
Kocsmárosné csárdás lánya de kényes.
Kócos haját fésüli a vállára,
Egyhatosos kendőt köt a nyakára.

Kis pej lovam arra vagyon szoktatva,
Többet szalad éhesen, mint jóllakva.
Mégis megáll minden csárdaajtóba',
Míg gazdája bemegy egy icce borra.

(Martos: Manga János gyűjt. 1940. In Mathia 1948, 19)

4.

KOSSUTH LAJOS NAGYKAPOSON

Ezt is csak nagyapám elbeszéléséből tudom mondani, hogy Kossuth, tudott dolog, hogy járta az országot, és az egyik országjárása közben az útja Nagykaposon keresztül vezetett, és egy éccakát itt töltött Nagykaposon.

A mai hotelnak a helyén volt egy vendéglő, Braun Lajos volt a tulajdonosa, és ebbe' a vendéglőbe' éccakázott Kossuth Lajos Braun Lajosnál. A nagyapám elbeszéléséből tudom.

(Gy: Talán találkoztak is vele?)

Több mint valószínű, hogy felkeresték az esti órákba', és több mint valószínű, elbeszélgettek a vendéglőben Kossuth Lajossal.

(Nagykapos: Bodnár Lajos gyűjt. In Landgraf 1998, 101)

5.

KOSSUTH ÉS A KÁRTYAVETŐ CIGÁNYASSZONY

Kossuth diákkorába' a mezőn sétálgatott, és tanálkozott egy kártyás cigányasszonnal. A cigányasszony azt mondi:

– Fiatalúr, megmondanám a szerencsédit, hogyha akari, meg ha adna egy cigarettát.

– No – azt mondi Kossuth –, adok cigarettát, ha megmondi a szerencsédmet.

A tenyeríbe nízett Kossuthnak a cigányasszony, osztán azt mondja neki:

– Hő, fiam, maga nagy országháborító lesz!

– Hogy?

– De az így van. Ezek a ráncok mutatik a tenyeriből, hogy maga országháborító lesz.

Úgyis vót, hogy Kossuth oszt országháborító lett.

(Kaposkelecsény: Géczi 1989, 512)

6. KOSSUTH SZÁDELŐBEN

Azután van megint itt egy Kossuth-domb. Hogy Kossuth Lajos ott hívta össze a tanácsát, oszt ott gyűléseztek. Ilyen beszédek vannak.

(Szádelő: Magyar 2001, 219)

7. HAT OSZTRÁK DRAGONYOS ÉS A KISLÚCSI HATÁRŐR

Kislúcon régente a községi mezei őrnek mindennap meg kellett kerülnie a határt. 1848-ban Bosnyák István volt a mezei őr, aki egyúttal a közbirtokosság határára is felügyelt. Hogy ebbőli kötelességének jobban eleget tehessen, a közbirtokosság ménésébe kijáró, egy jóvérű ménescsikót tulajdonosa, Csóka Antal tudtával és beleegyezésével szokta fölnyergelni és a határt lóháton bejárni.

Egyik ilyen határjáró útja alkalmával megpillantott egy távolabbi dűlőúton haladó osztrák dragonyos patrult, mely hat tagból állt. A mén, amint megérezte az idegen kancákat, nagyot nyerítve elragadta lovasát a kisszámú dragonyos csapat felé. Az osztrákok, észrevéve a feléjük száguldó lovas, megijedtek, mert azt hitték, hogy magyar huszár vette őket üldözőbe. Tehát lovaikat megsarkantyúzva lóhalálában elvágattak Kislúcs felé.

A jóvérű ménescsikó, hátán a félelemtől remegő gazdájával, utánuk iramodott s már-már utolérte a menekülőket. Mikor azonban a legelőre térő út elágazásához ért, hirtelen erre rátért gazdája nagy megkönnyebbülésére. Az osztrákok pedig félelmükben vissza sem néztek, így csak a három kilométernyire fekvő Egyházgellénél vették észre, hogy üldözőjük lemaradt.

A következő napon Kislúcsot egy század osztrák katona nagy távolságból körülkerítve, óvatosan közelgett a falu felé. Akivel találkoztak, megkérdezték: „Hol van magyar huszár?” Természetesen senki sem tudott felvilágosítást adni. A faluba érve személyesen is meggyőződtek, hogy ott a közelmúltban katonaság egyáltalán nem volt.

Mikor megtudták a dragonyos patrul menekülésének okát, szégyenkezve kivonultak a faluból a lakosság nagy hahotája és öröme közepette.

(Kislúcs: Csiba 1996, 112–113)

8.

KOSSUTH ÉS A SZÁDELŐI GAZDA 1.

Józsa Sándor, neki az apja, nem tudom, hány éves vót, az is értelmes ember vót. Oszt Kossuth Lajos itt bujkált a vőgybe. Ezt Józsa Sándor itt nálunk is beszélte, hogy az apja a disznókat étette, a' vót a legutolsó ház akkor, lefelé most már van tíz is vagy több, de a' vót az utolsó ház, osztán János bácsi, a Józsa Sándor apja étette a disznókat, oszt bement Kossuth Lajos. De ő bujkált akkor. Nem szabadon vót. Oszt akkor ő beszélt vele,

meg enni adott neki – Sándor úgy beszélte, a fia. Oszt akkor látta, hogy gyűnnek Udvarnokitól fel a csendőrök, hát aszonta, hogy ugorjon be. Egy üres disznóól is vót, nem csak az, amibe disznók vótak, ugorjon be oda. De alig érkezte elbújtatni, gyűttek a csendőrök, oszt kérdezték, nem-e látott ilyen meg ilyen embert, azt a Kossuth Lajost? Hogy kézre akarják keríteni.

– Hát én nem láttam, én a disznókat étetem, én parasztember vagyok – így beszélte Sándor, a fia. Hát azt mondja:

– Én nem láttam.

Közbe ott vót. Akkor ment el, mikor a csendőrök már nem vótak ott. Akkor oszt ment valahova megbújni.

(Szádelő: Magyar 2001, 219)

9.

KOSSUTH ÉS A SZÁDELŐI GAZDA 2.

Őt üldözték végig a völgyön. No oszt szaladt, oszt mikor a kert végire ért, a kapucska itt nyitva vót, mert már ott megfogták vóna. Oszt akkor beugrott a kerten; no de a két csűr eltakarta, nem látszott az udvar. No oszt a dédapám éppen étette a hízókat – a sertésól keresztül vót –, a leppentőt fölemelte, ő is akkor ért oda. Jaj, hova bújjon ő, hova bújjon ő, mer mindjárt megfogják? Aszongya nagyapám:

– Ugorjon bé! – aszondta Kossuthnak.

Beugrott a hízók közé. A nagyapám kipucolta a vállút, öntötte be a moslékot. Hát már megszólaltak a zsandárok:

- Nem látta Kossuthot?
- Nem láttam.
- Oszt erre szaladt!
- Erre? Én nem vettem észre. Magukat se vettem észre, mert a disznókkal vótam elfoglalva, lássák.

Hát oszt szaladtak tovább fel Udvarnoknak esmént. Másnap este ő aztán elment. Hogy hova lett, merre ment, nem tudja senki.

(Szádelő: Magyar 2001, 219–220)

10.

AZ OROSZOK HÁRSKÚTON

Mikor az oroszok bejöttek ide, mikor a negyvennyolcas szabadságharcba Ferenc József behívta. Kétszázezer jól felszerelt orosz hadsereggel, ágyúkkal. Tizenötezren voltak a felkelők. Hát persze, hogy leverték őket. Petőfi is ott veszett el, abba a csatába. Mikor elvégezték a dógokat, szabadrablás vót nekik. Végigjöttek erre is, az egész Felső-Magyarországon. Volt itt egy Beck nevű – még most is megvan az épülete, ott lakott –, mikor meghallotta, hogy jönnek az oroszok, rabolnak, ő felült, vót egy kétkerekű kocsija, alatta vót egy láda, a pénzét, az aranyait betette abba, aztán menekült ki a Págyák ároknak, nem erre a hegyúton, hanem a mellékúton. Ki a temető után. Aztán valaki elárulta őtet. Mindig vannak árulók. Hogy menjenek utána. Hát azok utána is mentek, azt a Becket megölték, bedobták az árok-

ba – mély árok vót – , a kocsiját befördítették oda, a lovát pedig agyonlőtték azt is. Ott találták. Szóval a kincsét azok vitték el, az oroszok.

(Hárskút: Magyar 2001, 217)

11. SARKADINÉ

A peredi csata előtt borzasztó hírek előzték meg a Szeli felé közelgő orosz sereget. Rabolnak, fosztogatnak, felperzselik az útjukba eső falvakat, mindent elpusztítanak. Így panaszkodtak az ide menekült kárvallottak. A hírek hallatán a szeliek elhatározták, hogy megmentik a falut a pusztulástól. Még nagyon frissen élt bennük a 26 év előtti nagy tűzvész emléke, valamint a két évvel ezelőtti tűzvész is, amely pont ezen a napon történt.

Ezért Speciár Lajos plébános vezetésével, templomi zászlók alatt kivonultak az oroszok elé. Könyörögtek, kíméljék meg a falut, cserébe kapnak szállást és ellátást. A vallásos oroszok hajlottak a megegyezésre, a falu megmenekült.

Az orosz vezérnek volt egy fura kikötése, amit gyér magyartudásával valahogy megértetett a csodálkozó delegátokkal:

– Hozni nekem sarkadinét, meg ugorj ki, én szeretni sokat.

Hazafelé meghányták-vetették az orosz kívánságát. Végre ki-sütötték, hogy az orosz Sarkadinét akarja látni, hogy előtte ug-rándozzon, vagyis táncoljon. Nem ment a fejükbe, hogy jutott el Sarkadiné, a kikapós özvegy híre az orosz vezérhez. Nem

volt valami jó híre az özvegynek, de nem volt más mód, ha meg akarják menteni a falut, el kellett érte menni.

A bíró meg az esküdtek elmentek Sarkadinéhez, előadták, mi járatban vannak. Kérték, felejtse el a sok szemrehányást, amivel eddig illették a léha élete miatt. Most a falu érdekében jöj-jön ki, és táncoljon az orosz vezér előtt, ha már ez az ára a falu megmaradásának.

Az özvegy vállalta a szerepet, kiment velük a táborba. Fölvette a legszebb ruháját, kipirosította az orcáját, számítva minden eshetőségre, hiszen ilyen még nem volt, hogy rajta múljon a falu sorsa. Igaz, néha a bíró megcsodálta bájait, de ez mégsem olyan nagy horderejű dolog, mint ez.

Odavezették a fősátor elé, és kérték, hogy most már táncoljon. Ropta is a táncot szaporán, az oroszok nagy bámulatára. Kijött a vezérük is, de úgy látszott, sok gondja lehetett a csata előtt, mivel nem nagyon lelkesedett Sarkadiné produkciója látán. Egy ideig nézte, majd intett, hogy menjenek.

A csata után a sereg beszállásolt a faluba. A tisztikar ott ebédelte a plébánián, ahonnan a kocsmába vonultak dorbézolni. Útközben gyümölcsáros mellett haladtak el, az orosz vezér karon ragadta a bírót és odahívta a bódéhoz:

– Látni, én szeretni ilyen sarkadinét és eszt a ugorki! – mutatott a nagy halom dinnyére és uborkára.

Ekkor jöttek rá jó öregjeink, hogy mit is szeret valójában az orosz parancsnok.

(Felsőszeli: Danajka 2001, 8)

12.

Buda alatt szépen szólott a banda,
Világosra gyászba borúlt a hangja.
Világoson ott raktuk le a fegyvert,
Mert Görgey ott adott el bennünket.

Már Görgey, híres vezér elszaladt,
Szegény magyar arcraborúlt, ott maradt.
Sír az isten tehát önnön maga is,
Hogy a földön nem marad egy magyar is.

A magyarnak nem lesz többet vezéri,
Mert elszkött az a híres Görgey.
Ne félj magyar, bizzál a jó istenben!
Reménységed lesz a fényes egekben.

(Palócföld: Pap 1865, 48)

13.

KOSSUTH ÉS GÖRGEY

Kossuth mán győzött is a háboruba. De osztán gyött kétszáz-ezer orosz. Osztán Görgey tábornok, mikor lerakatta a fegyvert, hát Kossuth kiment, hogy agyonlövi Görgeyt. Mer miír rakatta le a fegyvert? Hát azt mondi:

– Lüjjél agyon, de láttam, hogy nem birunk vele, hát így osztán lerakattam a fegyvert.

Az oroszok előtt rakta le, nem az osztrákok előtt a fegyvert.

A zászlót annak adták át, az oroszoknak.

Kossuth kiment, osztán mondta, hogy:

– Kössíl bíkit, de a haza javára!

Hogy kösse meg Görgey a bíkit, de a haza javára. Hát így kötötte osztán meg Görgey a bíkit, de Ferenc Jóska majdnem megtizedeltette a magyarokat. Mán meg is tizedelte vóna, de előállt a tizenhárom vértanu:

– Nem azok írdemlik a halált, hanem mi írdemlük.

Hát így osztán azokat vígezték ki. Mert máskíppen tizedelte vóna meg Ferenc Jóska a magyarokat. A nímet az huncut vót. Mai napig is az. Mer ha mink a háborut elbukuk, oszt a nímetek nyerik meg, hát rosszabb lett vóna nekünk.

(Kaposkelecsény: Géczi 1989, 513)

14.

A BUJDOSÓ GÖRGEY

A fegyverletétel miatt Görgey menekült. Leberetválta a szakállát. A bárí Batthyány-birtokra került intézőnek. De odaszegődött kocsisnak az ezred kürtöse is, akit Nagy Zsigának hívtak. Egyik sem tudott a másíkról.

Egyszer találkoztak. Nagy Zsiga felismerte, odaállt eléje:

– Megismer-e, tábornok úr?

Görgey nagyon megijedt, és tíz aranyat adott neki, csakhogy el ne árulja senkinek, hogy ő ott van.

(Sárosfa: Kósa 1979, 370–371)

15.

Košút aj Batáňi,
to sa dvaja páňi,
na víchod slniečka
vojnu započali.

Gergei generál,
čo si ti udelal!
Zlatú hviezdu svoju
za vlasť, vojsko predal.

Gergei, Gergei,
prečo ťa ňesťali,
keď si ti zavolať:
– Chlapci, zložte kveri!

Keď kveri skladali,
šeci zarmúťili:
– Gergei, Gergei,
čo ti robíš s nami?

Keby sa bou najšou
jedon gemaňijer,
čo bi Gergeiho
zoťal s koňa na zem.

Avon sa rozžiaril
nad ňevinou krvi,

Kossuth és Batthyány,
derék magyar urak,
napnak virradtával
harcot indítanak.

Görgey tábornok,
árulás lett szavad!
Aranycsillagodért
eladál hont s hadat.

Görgey, Görgey,
miért nem döftek át,
amikor így szóltál:
– Letesszük a puskát.

A fegyvert lerakva
zúgtak nagy keserűn:
– Görgey, Görgey,
mit cselekszel velünk?

Bárcsak akadt volna
köztük egy bátor,
olyan, ki Görgeyt
lerántja lováról.

S fénysugár támadt az
ártatlan vér felett,

čo sa rozlievala
po uhorskom kraji.

Uhorská krajina
len na vlase žije:
prišli ju vižierať
tie – – – sviňe.

Tie – – – sviňe
aj – – – bravi,
prišli sa vipásať
po uhorskom kraji.

mely a magyar földön
szerte kiöntetett.

Magyarnak hazája
nyomorog szörnyű mód:
eljöttek kifalni
ama — disznók.

Ama — disznók,
és — sertések,
eljöttek meghízni
magyarok földjére.

(Kulcsár Ferenc fordítása)

(Egyházmarót: Bartók Béla gyűjt. 1913. In Bartók 1959,
386–387)

16.

A NEGYVENNYOLCAS HONVÉD SZÖKÉSE

Ott vót az ezernyolcszáznegyvennyolcas háborúba' a nagyapám is. Ott vót az én nagyapám is. Varga Pál János. Tűzéreknél szógált. Akkor még, azt mondta a nagyapám, olyan ágyúk vótak, hogy összekötöttek három, négy, ötöt. De ahol mán öt vót összekapcsolva azokból a golyókból, és a földön

ahogy ment, ahol érte a katonaságot, ahol feküdtek valahol, hát olyan kárt csinált, mind megölte őket.

Hogy lett nagyapám katona? Vót a malomba'. Felvett egy zsák gabonát. Vizimalom vót a Topolyácskán, Bodzásújlakon. Hát felvett egy zsák gabonát a vállára, oszt ment. Ottan kellett lenni néha egy hétig is, mikor rákerült a sor. Mikor vót víz, mikor nem. Összegyűjtöttek annyi vizet, hogy meg tudta indítani a malmot. Megőrtek ketten-hárman, a víz mán elment. Megint kellett várni. Nagyapám ott vót három nap. No, akkor még parasztra őrtek, hogy korpa is, meg minden egybe' vót. Megörte, felvette a vállára, jött haza. És a Kati-dombnak mondják az újlaki utat, hát ott állt egy szekér. Rajta hat olyan ember, mint a medvék. Az egyik a sáncba' ül. Nagyapám ment. Azt mondja:

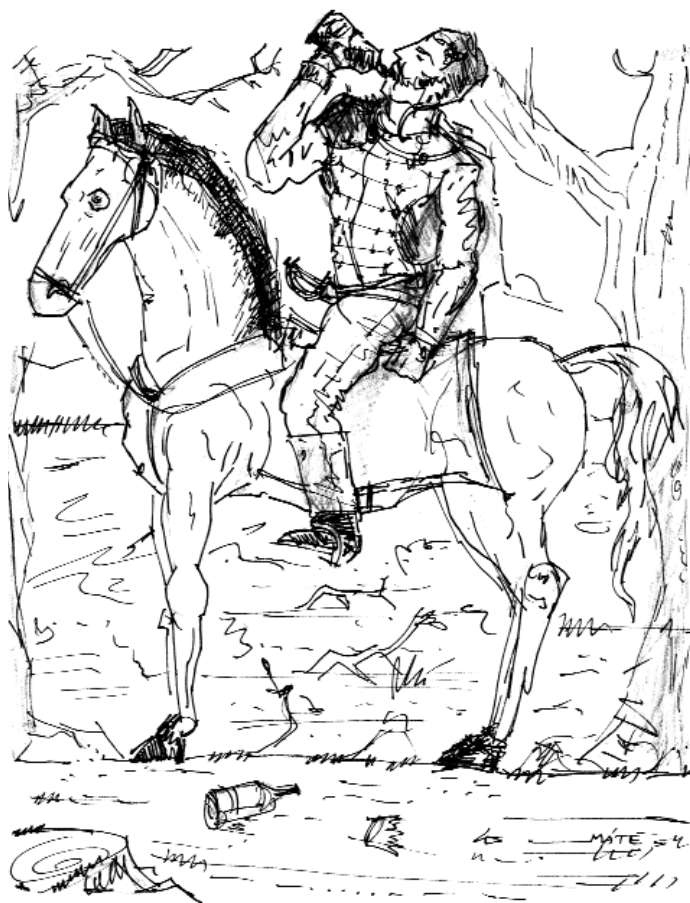
– Hé, fiú! Segits rajtam, mer' nem birok! – Úgy ült, mintha félrevaló dógán ült vóna. – Nem birok felkelni.

Letette nagyapám azt a korpát a sánc ódalára, odaadta a kezét.

– No – azt mondja –, velünk gyössz! Nekünk való vagy!

Már ű tudta kézről, hogy milyen erő van benne. Elvittik nagyapámat, nem is tudta a felesége se. Mán vót két gyereke, huszonhat éves ember vót. Elvitték.

Majd háború után fogságba került. A Maros víz mellett vót fogságba'. A tiszték otthagyták. Valahol Aranyos megyébe', ott van a Maros, ott folyik. Nagyapám nem gyött haza. El vót ítélve fogságra, hat évre. És nagyapám a hatodik évbe' megszökött. Bécsbe' vót fogságba'. Gyüött haza még abba' a katonagúnyába', ami vót rajta, és a pandúrok utána. Falurul falura. Hol

kapott valami szekeret, hol gyalog. Úgyhogy ő, mán nem emlékezek, hány napot, hetet, gyalog gyött haza Bécsből.

Tíz órakor bekopogott a feleségéhez. A felesége elhalt. Megijedt. De még csak megmosakodott, meg egészen meg se törülközött, máris a fegyver betódult az ajtón. A pandúrok mán utána vótak. Mindjár' lekapcsolták, visszavitték.

Rászabtak négyszázötven nyírfavesszőt meztelen testire. Nem látok mán most, de akkor láttam. Mikor édesanyám mosta, nyolevanöt éves korába', mosta a hátát, hát úgy össze vót metélve a teste a nyaktul egiszen le, mint az asszony tésztát gyúr összemetélni. Úgy vót az én nagyapámnak összevágva a teste.

Akkor még kapott másik hat évet. Tizenkét évre engedték haza. Mán neki vót tizenhárom éves fia meg tizennégy éves lánykája. Akkor hazakerült Bécsből nagyapám. Eztet ő soha nem akarta mondani.

(Garany: Géczi 1994, 280–281)

17.

Hej, a mohi hegy borának húsz forint az ára,
Ha a magyar bankó folyna, annyit adnék rája,
Ha én megválthatnám a Kossuth bankóját,
Mindjárt megölelném galambom derekát.

Hej, eladtam magyar pénzért virágszarvú ökröm,
Szántani kellene, nincs min, szép telkem örököm.
Sem ökör, sem bankó, hallod-e, te Jankó?
Igen sok pénz nem jó, pallag a rozstarló.

(Mohi: Mathia 1948, 27)

18.

Magyar lányok, öltözzetek fehérbe,
Menjete a nagy kaszárnya elébe.
Nyissátok fel a kaszárnya kapuját,
Eresszétek ki az öreg katonát.

Kossút lova megérdemli a zabot,
Kétszer körülkerülte az országot.
Ha még egyszer körülkerülte volna,
Most a magyar, most a magyar osztrák-magyar nem volna.

Mi fehérlik ott a síkon távolba,
Talán biz az édesanyám gunyhója?
Messze jártam, másutt is volt jó dolgom,
De a szívem csak azt mondja, jobb otthon.

(Áj: Vargyas 2000, 692–693)

19.

Kossuth Lajos bánatában
Bujdosik a nagy világban.
Két szeméből hull a könnye,
A bánat szívét összetörte.

Kossuth Lajos, isten véled,
Megsirattunk mi is téged,
Árvák vagyunk, elment apánk,
Erabolták újra hazánk.

Kossuth Lajos, sír a néped,
Áldjon meg az isten téged.
Ha még egyszer azt üzened,
Fegyvert ragad újra néped.

Kossuth Lajos bánatában
Bujdosik a nagy világban.
Két szeméből hull a könnye,
Elbujdosott mindörökre.

(Kassa: Dégh 1952, 118)

20.

Kerekes a zsömlye,
Nem fér a zsebömbe,
Ketté köll azt vágni,
Kossuthot köll várni.
Éljen Garibaldi!

Nincsen békességöm,
Mert nincs aprópénzöm.
Sem mire se apró,
elvitte a rabló,
Utálatos végrehajtó.

(Bars m.: Dégh 1952, 128)

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANGYAL BÉLA

1997 *Gúta és környéke 1848–1849-ben.* Dunaszerdahely

ARATÓ ENDRE

1971 Kossuth és a cseh-szlovák nép. *Kortárs* 15, 618–628. p.

BARTÓK BÉLA

1959 *Slovenské ľudové piesne I.* Bratislava

BURLASOVÁ, SOŇA

1991 *Vojenské a regrútske piesne.* Bratislava

CSANDA SÁNDOR

1959 *Magyar–szlovák kulturális kapcsolatok.* Bratislava

CSIBA LAJOS

1996 *Diáriuma. Felső-csallóközi gazdaregulák, babonák, mesék és népszokások.* Somorja

DANAJKA LAJOS

2001 *Mátyusföldi adomák.* Nové Zámky

DÉGH LINDA

1947 Beszámoló az 1848-as néphagyománygyűjtés eddigi tapasztalatairól. *Ethnographia* 58, 230–235

1952 *A szabadságharc népköltészete*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 206 p.

DÖMÖTÖR ÁKOS

1998 *Hősök és vértanúk. Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról*. Budapest

GÉCZI LAJOS

1989 *Ungi népmesék és mondák*. Budapest (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XXIII.)

1994 *Ondava menti népmesék és mondák*. Pozsony

[KERTBENY KÁROLY]

1851 *Hangok a múltból. A' magyar nemzet' nagy napjainak emlékeül*. Összeszedte és kiadta Két Magyar Honfi [Dr. Vasfi és Kertbeny]. Lipcse

KÓSA LÁSZLÓ

1979 *Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete*. Bratislava

1980 *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete.* Budapest

KRIZA ILDIKÓ SZERK.

1998 *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából.* Budapest

LANDGRAF ILDIKÓ SZERK.

1998 *„Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” Magyar történeti mondák.* Budapest

LUKÁCS LÁSZLÓ

1998 *1848-49 jeles napjai a néphagyományban.*
Székesfehérvár

MAGYAR ZOLTÁN

2001 *Torna megyei népmondák.* Budapest

MANN, THOMAS

1975 *József és testvérei 1-2.* Budapest

MATHIA KÁROLY

1948 *48-as dallamok. 48 dal a szabadságharc korából.*
Budapest

MICHÁLEK, JÁN

1966 Udalosti revolučných rokov 1848–49 v ústnom podaní.
Musaica 17, 131–143. p.

ORTUTAY GYULA

1952 Kossuth Lajos a magyar nép hagyományában.
Ethnographia 63, 263–307. p. [újraközölve: Ortutay
Gyula: *A nép művészete.* Budapest 1981, 131–184. p.]
1966 Mátyás király és Kossuth Lajos nyomában. In uő.
Halhatatlan népköltészet. Néprajzi vázlatok. Budapest,
264–270. p.

PAP GYULA

1865 *Palóc népköltemények.* Pest

PUTNOKI JÓZSEF

1848 *A nagy Kossuth Lajos.* Buda-Pest: Bucsánszky Alajos
Nyomdája

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

2001 *Nemzeti jelképek.* Budapest

TARI LUJZA

1998 *Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban.* Budapest

UJVÁRY ZOLTÁN

1995 Kossuth Lajos a népdalokban. *Ethnographia* 106, 31–37. p.

VAJKAI AURÉL

1998 *1848 emlékei a népi díszítőművészetben.* Budapest

VARGYAS LAJOS

2000 *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940.* Budapest
(Jelenlévő Múlt)

ZSILINSZKY MIHÁLY

1868 *Kossuth a magyar nép szívében és költészetében.* Pest

MAGYAR–SZLOVÁK HELYNÉVJEGYZÉK

Áj	Háj
Cselej	Čelovce
Egyházgelle	Holice
Egyházmarót	Kostolné Moravce (Hontianske Moravce)
Garany	Hraň
Hárskút	Lipovník
Kaposkelecsény	Kapušanské Klačany
Kassa	Košice
Kislúcs	Malá Lúč
Martos	Martovce
Mohi	Mochovce
Nagykapos	Veľké Kapušany
Sárosfa	Blatná na Ostrove
Szádelő	Zádiel
Tergenye	Trhyna

Kossuth Lajos azt üzente...

Első kiadás

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Felelős szerkesztő: Kulesár Ferenc

Nyomdai előkészítés: Lilium Aurum

Nyomta: Žilinské tlačiarne, a.s.

Kiadta: Lilium Aurum,

Dunaszerdahely–Dunajská Streda, 2002

ISBN 80-8062-135-7